



TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 221

İZMİRLİ İSMAİL HAKKI

(Sempozyum: 24-25 Kasım 1995)

Yayına Hazırlayanlar

Prof. Dr. Mehmet ŞEKER

Yrd. Doç. Dr. Adnan Bülent BALOĞLU

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	50271
Tas. No:	921 izm

Ankara 1996

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
YAYIN MATBAACILIK VE TİCARET İŞLETMESİ

Meşrutiyet Cad.Bayındır Sk. No:55 • Kızılay/ANKARA
Tel:418 59 49 • 417 09 04 • 425 27 75
Telex:43 433 tdvk tr. • Fax:417 00 09

Yayın No : 221
Sempozyumlar-Paneller Serisi : 16

ISBN 975-389-238-1
96.06.Y.0005.221

Bu kitap
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin
Dizgi, Fotomekanik, Ofset ve Cilt Tesislerinde
hazırlanmıştır.

İzmirli'nin Tarih-i Kur'an'ı Üzerine

Bir Değerlendirme

Doç. Dr. Ömer DURLU

Tarih-i Kur'an (Kur'an Tarihi)

İsmail Hakkı İzmirli'nin kaleme aldığı bu küçük mukaddimenin dış ve iç kapağında şu cümleler yazılıdır: Celaledin İzmirli'nin bir mukaddimesini havidir. Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi, Tarih-i Kur'an'a İsmail Hakkı İzmirli'nin oğlu tarafından yazılmış bir önsöz bulunmaktadır. Bu önsöz dört sayfadan biraz fazladır ve Celaledin İzmirli burada önce babasını şu ifadelerle anlatmaya çalışır: "Üstad, hicri 1285 de İzmir'de doğmuş, orta tahsili orada, yüksek tahsilini de İstanbul'da Yüksek Muallim Mektebi'nde yapmış, aynı zamanda Sultan Selim'de Hafız Şakir Efendi'nin medrese derslerine devam etmiş ve ondan icazet almıştır. İdadi, yüksek mektepler, Darulfünun'da Profesörlük etmiş, müdürlük etmiştir. 1313 de İstanbul'da evlenmiş dört erkek çocuğu olmuş isede bir tanesi ongünlük iken öldüğünden üç oğlu kalmıştır. En büyükleri Dış Tabibi Muallim Celaledin İzmirli, ortancası Doktor Necmeddin İzmirli, küçük oğlu da Türkiye Konsoloslarından Hayrettin İzmirli'dir. Üstad, Türkiye'nin yegane İlm-i Kelam alimleri arasında sayılmaktadır. İslam felsefesi ve din ilimlerinde yed-i tula⁽¹⁾ sahibi idi. Türkiye'nin başlıca mütekellimidir. Her ne kadar kendinden evvel gelenler bu ilimlerde çok meşgul olmuşlar, eserler yazmışlar memleket için faydeli olmuşlar ise de İzmirli Üstadımız gibi, bilhassa İlm-i Kelam'da, inkılap yapamamışlardır"⁽²⁾.

Bundan sonra önsözde İlm-i Kelam hakkında bilgi verilmektedir. İlm-i Kelam'ın tarihçesinden başlanılarak, mütekaddimin ve müteahhirin kelimacılar, bunların uğraştığı meseleler ve Garp Felsefesi ile olan ilişkileri dile getirilir⁽³⁾.

Önsözde daha sonra Celaledin İzmirli, şu görüşe yer verir: "Gazali'nin beşinci hicri asırda yaptığı inkılabı, Üstad İzmirli bu asırda yapmıştır. Türkiye'nin yegane kelam alimidir; geniş görüşlü, vüsat-i malumatı olan Müs-

(1) Yed-i tula (en uzun el): Bir sahada tam ve geniş bilgi sahibi olmak.

(2) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 3

(3) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 3-6

lûman din alimi, Düalist bir feylesoftur. Bu itibar ile İstanbul İmam Hatip Mektebinin ilk müdürü merhumun talebelerinden Bay Mahmut Celal Ökten bana hitaben "Babanın mektebini açdım, beraber çalışacağız" demişti... Filhakika geniş görüşlü mütefennin din adamı yetiştiren bir müessese olan İstanbul İmam Hatip Okulu "İzmirli İsmail Hakkı Ekolü"dür⁽⁴⁾.

Önsözde, İzmirli İsmail Hakkı'nın İslam felsefesi, siyer, İslam tarihi, hadis ve bilhassa usulü fıkıh dalında geniş bilgi sahibi olduğu vurgulanırken, onun özellikle faizle ilgili yazılarının bulunduğu belirtildikten sonra eserlerinden de kısaca bahsedilir. Maanii Kur'an'ın sonunda yer alan Tarih-i Kur'an'ından bahsedilir⁽⁵⁾ ki, Kur'an tarihinde "Biz, surelerin isimlerini aynen bıraktık, çünkü aramızda öyle tanınmıştır"⁽⁶⁾, "Biz huruf-u mukattaayı bir harf olsun müstakil ayet gösterdik"⁽⁷⁾, "Biz, Hanefi Mezhebine temessük ile Besmele-i Şerife'yi ayet olarak göstermedik. Besmele-i Şerife sureler arasını fasletmek, teberrükte bulunmak maksadıyla yazılmıştır"⁽⁸⁾ gibi ifadelerle Maanii Kur'an'da uygulanan metoda da değinilir.

Önsözde Kur'an tarihi ile ilgili olarak şu satırlar yer almaktadır: "Kur'an tarihi, sahifeleri itibarile belki bir risale sayılır. Fakat münderecatı itibariyle büyük bir kitaptır. 'Zarftan ziyade mazrufa kıymet verilmesi bir kaideyi umumiyedir'. İşte bu ciheti nazar-ı dikkate aldığımızdan babamızın yazdığı şekli hiç değiştirmeden basmağa karar verdik. Ancak içinde izaha lüzum gördüğümüz kelimeleri izah maksadıyla not halinde ilavelerden başka kitabın sonunda ayrıca bir lügatça yaptım. İşte mühim gördüğüm bu Kur'an Tarihi'ni ayrı bir kitap halinde neşretmeyi kardeşler arasında görüşdük ve karar verdik. Babamızın basılmış veya basılmamış diğer eserlerini de neşretmeyi arzu ettik ve bu hayırlı işe başladık. Peyderpey İzmir'li külliyyatı namıyla eserler neşredilecektir. Allah muinimiz olsun. Tevfik Cenab-ı Hak'dandır"⁽⁹⁾.

Şimdi İsmail Hakkı İzmirli'nin Tarih-i Kur'an'ını ele alabiliriz. Burada önce İzmirli'nin Kur'an tarihinde ele aldığı konuyu onun anlatımı ile sunup, eserin sonunda bir değerlendirilme ve konularla ilgili düşüncelerimizi dile getireceğiz.

(4) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 6.

(5) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 6.

(6) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 13.

(7) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 15.

(8) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 15-16.

(9) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 6-7

Tarih-i Kur'an'da İzmirli 11 konuyu ele almaktadır. Bu konular şunlardır:

1. Kur'an-ı Mübnin'in Nüzulü,
2. Kur'an-ı Mübnin'in Yazılması,
3. Kur'an-ı Mübnin'in Toplanması,
4. Mushaf Tesmiyesi,
5. Kur'an-ı Mübnin'in İstinsahı,
6. Surelerin Tertibi,
7. Diğer Tertipler,
8. Mushafa Nokta ve Hareke Vaz'ı,
9. Hurufu Seb'a,
10. Muhtelif Kiraatler,
11. Kiraatin Yazısı.

1. *Kur'an-ı Mübnin'in Nüzulü*: Bu konuda İzmirli önce Kur'an'ın 22 yıl 2 ay ve 22 günde indiğini belirtirken bunun nedenini şu cümlelerle ifade etmektedir: "Ezberleme ve etrafa yayılma hususunda kolaylık gösterilmek gibi bir hikmete mebni ... ayet ayet nazil olmuş idi"⁽¹⁰⁾. Ayetlerin inişi beş, on, daha fazla veya daha az olabileceğini, hiçbir sebep olmadan "re'sen" inen ayetler bulunduğu gibi, bir hadiseden dolayı da ayetlerin indiğini kaydeder. Bazen ayetlerin ibret almak, öğüt vermek için indiğini belirtir, bazen bir ayetin tekrar inebileceğini de kaydeder. Fakat sebep-i nüzulün daha sonraları kesin olarak zaptedilemediğini belirtir⁽¹¹⁾.

O, bu bölümü şöyle tamamlamaktadır: "Nazmı kerimin manayı şerif ile nazil olup olmaması hususunda Ülema-i İslamiye arasında ihtilaf zuhur etmiş idi. Ekseriyet hem nazmın, hem mananın nüzulünü itikat ediyor, bir takım ülema ise yalnız mananın nüzulüne kail oluyorlar idi. Bunlara göre ya Cibril-i Emin tarafından veya bizzat Peygamberimiz Efendimiz tarafından, inzal olunan mana Arap dili ile tabir edilmiş idi"⁽¹²⁾.

2. *Kur'an-ı Mübnin'in Yazılması*: İzmirli burada Kur'an'ın tamamının Hz. Peygamber'in huzurunda yazıldığını şu ifadelerle dile getirir: "Bir ayeti

(10) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 9.

(11) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 9.

(12) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s.9.

kerime nazil olunca Peygamberimiz Aleyhisselatu ve's-selam onu Eshab-ı Güzin'e tebliğ ederdi. Bütün ayetler Huzur-u Peygamber'ide yazılır, yazılanlar, Hane-i Saadet'e konurdu. Bir suretini de vahiy katipleri kendileri için yazarlardı. Ayat-ı Celilenin bir taraftan vahiy katiplerinin kendileri için yazmaları, diğer taraftan yazılan ayetlerin Hane-i Saadet'te bulunması ayetlerin hıfzı ve zaptolunması hususunda pek ziyade medar oluyordu"⁽¹³⁾. İzmirli, bir taraftan ayetlerin peygamberin gösterdiği yere ve hurma dalı, hurma kabuğu, deri, enli düz taşlar, kürek kemiği gibi malzemelere yazıldığını dile getirirken diğer taraftan surelerin onun tarafından tertip edilmediğini ve bir mushafta toplanmadığını belirtir, sonra da bunun sebebini şöyle açıklar:"En son nazil olan ayet-i celileden sonra Peygamberimiz ancak dokuz gün kadar yaşamış idi, bir arada toplamağa vakit kalmamış idi"⁽¹⁴⁾.

Burada ayrıca Kur'an'ın Hz. Peygamber zamanında toplanmamasının nedenleri üzerinde de durur ve bu konudaki ihtilafları dile getirir ki, ihtilaflı görüşler arasında Kur'an'da neshin varlığını kabul edenlerin, daha sonra gelecek bir ayetin önceden gelen ayeti nesh etme ihtimalinin bulunduğunu; ezberleme ve intişarının bir an evvel yapılması gerektiğinin belirtildiğini ve dolayısıyla Kur'an'ın bir araya toplatılmadığını belirtir⁽¹⁵⁾.

3. *Kur'an-ı Mübin'in Toplanması*: Hz. Peygamber'in vefatını müteakip zuhur eden Yemame vak'asında yetmiş sahabinin şehid edilmesi sonucu Kur'an'ın toplanması meselesinin Hz. Ömer tarafından, Hz. Ebu-bekir'e söylendiği ve bunun üzerine, onun da, Zeyd İbn Sabit'i bu işle görevlendirdiği, ancak Kur'an'ın cemi hakkında Peygamber'in hiçbir emrinin olmadığını anlatan İzmirli şöyle devam eder: "İlk defa Zeyd İbni Sabit ile bir takım Eshab-ı Kiram Ömeru'l-Faruk'un evinde toplanmışlar, sonraları Mescid-i Şerif'de bulunmuşlardı. İlk içtimada Ömeru'l-Faruk 'Resulullah'dan her kim Kur'an'dan bir şey telakki etmiş ise getirsin' diye ilan etti. Bunun üzerine Zeyd İbni Sabit Kur'an'ı araştırmağa başladı, hurma kabuğunda, taş parçasında, kürek kemiğinde, Eshab'ın ezberinde, hülâsa nerede buldu ise alıp bir araya getirdi, gayet ihtiyat üzere hareket etti. Mücerret Eshab-ı Kiram'ın ezberinde olmasıyle iktifa etmedi. Belki Huzur-u Risalet'te yazılmak hususunu da aradı. Bütün ayetî kerime hem ezberde bulunmak, hem Huzur-u Risalet'te yazılmak şartları ile Suhuf-u Mutahhara'da toplandı.

(13) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 9.

(14) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 10.

(15) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 10.

Hatta Huzur-u Peygamber'ide yazıldığıda iki adil şahid ile kabul olundu"⁽¹⁶⁾.

Bu konu ile ilgili olmak üzere İzmirli, Tevbe suresinin son iki ayetinin Ebu Huzeymetu'l-Ensari'nin getirdiğini ve bu sahabinin şahidliğinin iki kişinin şehadetinin yerine geçtiğini beyan ederek, böylece Kur'an'ın tamamının toplandığını ve bu konuda Zeyd İbn Sabit'in çok titiz davrandığını, hatta Hz. Ömer'in "recm" le ilgili haberini ki- İzmirli ayet olduğunu söylemektedir- kendinden başka şahidi olmadığı için kabul etmediğini belirtir ve bu konuyu: "Kur'an-ı Mübin tamamiyle toplandıktan sonra Ömeru'l-Faruk, Eshab-ı Kiram'ı toplattı. Onlara okudu, Eshab-ı Güzin tamamiyle tasdik ettiler, içlerinden hiç bir itiraz vaki olmadı"⁽¹⁷⁾ şeklindeki ifadeleri ile tamamlar.

4. *Mushaf Tesmiyesi*: Kur'an'a "Mushaf" adının verilmesi ile ilgili olarak yapılan istişareden sonra, İbn Mes'ud'un Habeşistan'da kullanılan mushaf ismini teklif etmesi üzerine Hz. Ebu Bekir'in bu görüşü benimsediğini ve böylece "Mushaf" dendiğini kaydeden İzmirli bazı hadislerde mushaf lafzı geçtiğini, ancak bu rivayetlerin ihticaca şayan derecede olmadığını da beyan eder.

5. *Kur'an-ı Mübin'in İstinsahı*: İzmirli burada öncelikle Mushaf'ın Hz. Ebu Bekr'in vefatından sonra Hz. Ömer'e, onun vefatından sonra da Hafsa'ya intikal ettiğini belirtir sonra da İbn Mes'ud'un Kufe; Ubey İbn Ka'b'ın ise Şam'a gittiğini ve orada Kur'an okuttuklarını; bu zatların ellerinde kendileri tarafından derledikleri mushafların bulunduğunu ve bunların tertiplerinin farklı olduğunu kaydeder. Sonra: "Kıraatlerinde de ihtilaf vardı. Arza-i Ahire'de de, manaları birbirine yakın olan elfazdan Kureyş lügatına muğayir olanların terk edildiği halde buna vakıf olmayan bazı kurra o gibi elfazı muhafaza etmekte, bir kısmı da tefsir tariki ile bazı kelimeler katmakta idi. Bu ihtilafın önü alınmak lazımdı"⁽¹⁸⁾ diyerek bu konunun önemine dikkat çekmektedir. Daha sonra buna neden olarak gösterilen Azerbaycan ve Ermenistan'ın fethi sırasında meydana gelen olayların Huzeyfetu'bnu'l-Yemani tarafından Hz. Osman'a aktarılması sonucu yine Zeyd İbni Sabit'in başkanlığında bu işin ele alındığını ve rivayetlere göre 4, 5, 7 veya 8 nüsha istinsah edildiğini ve burada da kelimelerin yazımında herhangi bir ihtilaf çıkarsa Kureyş lügatı üzere yazılması gerektiği meselesi dile getirilir.

(16) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 11.

(17) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 11.

(18) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 12.

Medine'deki nüshaya "İmam" dendiğini veya Hz. Osman için ayrı bir nüsha yazıldığını ve buna "İmam" dendiğini de kaydeden İzmirli konuyu şöyle tamamlar: "Denildiğine göre Mekke mushafı yetmiş senesinde; Medine mushafı, Yezid b. Muaviye zamanında "Harre" vakasında; Kufe mushafı Muh-tar zamanında zayi olmuştur. Bugün bu mushaflar kalmamıştır"(19).

6. *Surelerin Tertibi*: Zeyd İbn Sabit'in başkanlık ettiği bu mecliste istinsah işinden başka surelerin tertibinin de yapıldığını anlatan İzmirli, konu ile ilgili bilinen genel malumatı verir. O, ayetlerin dizilişinin tevkifi olduğunu, yani bizzat Peygamber tarafından belirtildiğini ama surelerin ise Sahabe-i Güzin'in içtihadlarına dayandığını belirtir. Tevbe ile Enfal sureleri arasına besmele konulmaması konusunda: "Tevbe suresinin müstakil bir sure olması veya Enfal suresinden bulunması hususunda uyuşmadıklarından, davayı kesip atmak için iki sure arasına Besmele-i Şerife'nin yazılmaması karargir oldu"(20) diyen İzmirli daha sonra da sure kelimesinin anlamı üzerinde durur ve "Surelere muhtelif isimler verilmişti. Biz, surelerin isimlerini aynen bıraktık, çünkü aramızda öyle tanınmıştır"(21) der.

Bugün elimizde bulunan mushafın Hz. Osman tarafından istinsah edilen mushaf olduğunu da belirten İzmirli konuyu şöyle tamamlar: "Osman-ı Zinnureyn, kabail-i arabın kendi lügatlarıyla yazdıkları Ayat-ı Kur'aniyye'yi toplamış, Kitabullah'ı lehçe ve elfaza ait teşevvüşten (karışıklık) kurtarmak için onları yakdırmıştır. Çünkü Mushaf-ı Osmani, Arza-i Ahire'ye muvafık görülmüş olmakla bunun haricindeki kıraatler kamilen terk olunmuştur. Bu hususta Ashab-ı Kiram ittifak etmişlerdir"(22).

7. *Diğer Tertipler*: Bu başlık altında İzmirli, şahıslara ait mushafları ele alır ve konuya: "Sureler arasındaki tertipler Eshab-ı Kiram'ın içtihadına binaen kılınmakla bu hususta bazı Eshab-ı Kiram, Mushaf-ı Osmani tertibine münafi tertiplerde bulunmuşlardı"(23) diyerek başlar ve burada özellikle üç şahsın mushaflarını dile getirir : Hz. Ali, İbn Mes'ud ve Ubeyy İbn Ka'b.

Önce Hz. Ali ve mushafı ile ilgili bilgiler veren İzmirli şöyle der: "Aliyy-ul-Murtaza irtihali Peygamberi'yi müteakip tarih-i nüzul üzere sureleri toplamış idi, bu tertipte evvela Mekki sureler, sonra Medeni sureler yazılmış

(19) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 13.

(20) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 13.

(21) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 13.

(22) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 13.

(23) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 13-14.

idi: [İkra bismi Rabbike- Ya eyyuhelmuzzemmil- Ya eyyuhelmuddessir... ila-ahir]; [Elbakara- Aliumran- Elenfal- elahzap...ilaahir] gibi; mushafın nihayeti "Fetih" sonra "Tevbe" sureleri ile hitam buluyordu"(24).

İzmirli bu bölümde Mekki surelerin 12 yıl, 9 ay 13 günde; Medeni surelerin ise 9 yıl 9 ay 9 günde nazil olduğunu ve genellikle Mekki ayetlerin kısa; Medeni ayetlerin ise ekseriya uzun olduğunu belirtir ve bu surelerle ilgili genel bilgiler sunarken bu iki dönemi şöyle değerlendirir: "Medeni ayetlerin nüzulü Ehl-i İslam'ın şevket ve kuvvet kesbettiği; Mekki ayetlerin nüzulü ise bilakis henüz zayıf halinde bulunduğu zamana aittir."(25)

İzmirli, gerek Hz. Ail'nin Mushaf'ı ve gerekse Hz. Osman zamanında istinsah ettirilen Mushaf'la ilgili olarak şu değerlendirmede bulunur: "Aliyu'l-Murtaza'nın tertibi ele geçmedi. Müşarunileyh, Hz. Osman zamanındaki Meclis-i Şura'da dahil idi. Zeyd İbni Sabit'in tertibini diğer Eshab-ı Kiram ile beraber muvafık bulmuş idi. Binaenaleyh Hz. Ali'nin tertibi mücerret tarihi nüzul itibarile ayrılıyor idi. Bu ise ayrı bir şeydir. Aliyu'l-Murtaza zamanı hilafetinde Mushaf-ı Osmani'yi takrir etti, şayet Mushaf-ı Osmani'de zerre kadar bir tağayyur na münasip bir hareket görmüş olsaydı durmasına imkan yok idi."(26)

İzmirli ikinci olarak Abdullh İbn Mes'ud'un şahsi mushafından bahseder ve şöyle der: "İbn Mes'ud bambaşka bir surette tertip etmiş idi. İbn Mes'ud'un Mushaf'ında sırasıyla 'uzun sureler-yüz ve yüze yakın ayetler- yüz ayetten az olan sureler...ilaahir' yazılı idi, en sonda besmele ile ayrılan, aralarında fasıl bulunan kısa sureler geliyor idi... Muavvizeteyn suresini yazmağa lüzum görmemiş idi. Bazı rivayete göre Fatiha suresi de yazılı değildi. İbn Mes'ud'un tertibi bir müddet Kufeliler arasında muteber tutuldu, sonra unutuldu gitti."(27)

İzmirli, İbn Mes'ud'un Mushaf'ında yer almayan Fatiha ve Muavvizeteyn sureleri ile ilgili olarak da şu açıklamayı yapar: "İbn Mes'ud'un bu son tertibi muhtelif surette izah olundu; Fatiha ile Muavvizeteyn'in Kur'an olduğu değil, belki yazılması hakkında emr-i Peygamber'i'yi iştmediğinden naşı yazmağı hoş görmemiş idi. Bazılarınca unutulmasından (unutmayacağından) emin oldu da yazmağa lüzum görmedi. Yahut Muavvizeteyni Pey-

(24) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 14.

(25) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 14.

(26) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 14.

(27) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 14.

gamber'den işitmemiş ve indinde tevatür hasıl olmamışdı. Bazıları İbn Mes'ud'dan böyle bir hali asla kabul etmiyor. Sahih olan 'Asım Kıraatidir' diyor, bunda ise Muavvizeteyn ile Fatiha vardır"(28)

İzmirli burada Ubey İbn Ka'b'ın mushafını ele alır ve : "Ubey İbn Ka'b'ın tertibi Zeyd İbni Sabit'in tertibine benzerdi. Ubey İbni Ka'b'da sureler arasında münasebet gözetmiş idi. Bununla beraber bu iki tertipde ihtilaf vardı. Mesela 'Beraet' suresinden sonra 'Hud-Meryem-Şuara- Hac' sureleri geliyor idi. Kadir suresi , İnna ateynake suresi ile Kafirun suresi arasında idi. Bundan başka Asır suresi ile Veylun li kulli hümezetin suresinin arasında Kunut duaları, Hal-i Hafid sureleri yazılmış, Fil ve Elemnaşrah sureleri bir yazılmışdı"(29)

İzmirli daha sonra bu bölümde sırasıyla şu konulara kısaca değinir.

a. Bazı surelerin başında bulunan hüruf-u mukattaa ki, ona göre huruf-u mukattaalar bir harf dahi olsa müstakil bir ayettir.

b. Surelerin başında bulunan Besmele'nin müstakil bir ayet olup olmaması. O bunu şöyle ifade eder : "Biz, Hanefi mezhebine temessük ile Besmele-i Şerifeyi ayet olarak göstermedik. Besmele-i Şerife sureler arasını fasletmek, teberrükte bulunmak maksadile yazılmıştır"(30).

c. İslam fırkalarının sureleri inkar etmedikleri, sadece ehli bidattan Hariciler'den Acaride'nin Meymuniyye kolunun rivayete göre Yusuf suresini inkar ettikleridir. Bu konuda da şunu kaydeder: "Zaten bu kol, hadd-i İslam'ı geçenlerden, Müslüman değil, Müslümanlığa intisap davasında bulunan güruhtur."(31)

8. *Mushafa Nokta ve Hareke Vaz'ı*: Burada İzmirli, öncelikle İslam'ın zuhur ettiği sırada Arapların hatt-ı nebat ile sonraları hatt-ı kufi diye isimlendirilen hatt-ı hîri yazıları bulunduğunu ve bunların da noktalarının olmadığını kaydeder. Kur'an'ın ve dini nasların hatt-ı hîri ile yazıldığını ve Hulefa-i Raşidin döneminde Mushaf'ın nokta, hareke, hemze ve şeddeden yoksun olduğunu dile getirir(32).

O, Abdulmelik zamanında Ebu'l-Esved ed-Düeli'nin Kur'an'a hareke koyduğunu; İrak Emiri Haccac zamanında, özellikle Arap olmayanların

(28) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 15.

(29) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 15.

(30) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 15-16.

(31) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 16.

(32) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 16.

okumakta güçlük çektiğini, Be harfini Te, Cim harfini de Ha'dan ayıracak işaretlerin konulduğunu, bu işi de Nasr b. Asım el-Basri'nin yaptığını ve bu işe de "İcam" dendiğini kaydeder. Ayrıca o, başka bir görüşte nokta ve hareketin Merv kadısı Yahya b. Yamer tarafından konmuş olduğunu; daha değişik bir görüşte de Mushaf'a noktayı Hasan Basri'nin koyduğunu belirtir⁽³³⁾.

Hemze, teşdid, sıla, revm ve işmam işini tamamlayanın ise ikinci asırda yaşayan Halil b. Ahmed olduğunu belirten İzmirli şöyle der: "Ebu's-Suud'un harekeyi, Nasır b. Asım'ın; Yahya b. Yamer'in de noktayı vazettikleri daha mutemettir."⁽³⁴⁾ Daha sonra da o: "Hemze, teşdid, sıla, revm, işmam'ı vazeden ve icam'ın bakiyesini ikmal eden ikinci asırda, lügat ve aruz vazii Halil bin Ahmet'tir"⁽³⁵⁾ der.

9. *Huruf-u Seb'a*: Bu konuya : "Nazm-ı Kerim huruf-u seb'a üzere inzal olunmuş idi, fakat bu huruf-u seb'a nedir?"⁽³⁶⁾ diye başlayan İzmirli, bu konuda da ihtilafların bulunduğunu belirterek şöyle der: "Kavl-i sahiha göre yedi harf ile teysir ve teshil ve tevsi kasd olunmuştur, yoksa adet kasd olunmamıştır. Arap dilinde yedi ile ahedde, yetmiş ile aşeratta ve yediyüz ile miatta kesret kastolunurdu."⁽³⁷⁾

İzmirli yedi harf ile yedi lügatın kasedildiği bunların da Kureyş, huzeyl, temim, rebia gibi diğer lügatların olduğu fikrini kaydeder ve bunların içinde en fasihinin Kureyş lügatı olduğunu belirtir ve şöyle devam eder: "Kur'an-ı Mübin'in sur'atle intişarını arzu eden Peygamberimiz ümmetine suhulet olmak üzere talim ve tilavette yedi lügatı tecviz etmişti. Eshab-ı Kiram kabilelere lafzan Kureyş lügatına muhalif olan yerlerde böyle bir lafzı o kabilenin kendi lügatlarıyla talim ederlerdi."⁽³⁸⁾

Burada ayrıca İzmirli İbn Mes'ud ve Ubeyy İbn Ka'b gibi sahabinin farklı okuyuşlarından örnekler verir ve konuyu şöyle tamamlar: "Şurası unutulmasın ki, bu tevessua hiç bir vakit helal olan bir şeyi haram veya haram olan bir şeyi helal veya manayı tağyir şeklinde olmamış idi. Mushaf-ı Osmani'nin huruf-u seb'ayı müştemil olup olmamasında da bir ihtilaf vardı."⁽³⁹⁾

(33) Bkz., İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 16.

(34) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 16.

(35) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 16.

(36) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 16.

(37) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 16-17.

(38) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 17.

(39) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 17.

10. *Muhtelif Kıraatler:* İzmirli bu konuya önce kıraatin tanımı ile başlar ve onu şöyle tanımlar: "Kur'an-ı Mübin'deki bir lafzın hurufunda ve edası keyfiyetindeki ihtilafı hususuna kıraat denir."⁽⁴⁰⁾

Bu tariftten sonra Kur'an'ın bazı lafızlarının Ashab tarafından farklı şekillerde okunduğunun ve böylece bazı farklılıkların bulunduğunu kaydeder. Bu farklı okuyuşların her birinin bir tarik olduğunu ve böylece daha sonraları bu tariklerin yedi ve ona kadar ulaştığını her bir tarikin bir hocası ve bunların da meşhur ikişer tane ravilerinin bulunduğunu isimleri ile birlikte kaydeder. Sonra da şu açıklamayı yapar: "Yedi tarikin senedleri hem sahihtir, hem tevatür derecesine baliğ olmuştur. Diğer üç tarikin her ne kadar senetleri sahih ise tevatür mertebesine baliğ olmasında ihtilaf olunmuştur. Bazılarınca bu üç tarikin senetleri mütevatirdir. A'meş tariki gibi on tarikin haricinde kalmış dört tarik daha vardır ki bunlara şaz denirdi. Kıraatlerin ihtilafı teshil ve tahfif-i mucip oldu, böylece Kur'an-ı Mübin kolay kolay talim olundu. Yedi veya on kıraate hasr hususunda bir eser yoktur."⁽⁴¹⁾

İslam dünyasının genişlemesi ile çeşitli ihtilaflar yanında , Kur'an kıraati konusunda da ihtilafların zuhur ettiğini belirten İzmirli, bu konuda bazı ölçülerin tesbit edilip konulması zazureti doğduğunu ve üç esas tesbit edildiğini kaydederek şöyle der: "Sened, resim, Arabiyet. Resme itine, ancak kıraati fesattan muhafaza içindi, tilaveti ifsad eden resim, ehem tutuldu. Tilaveti ifsat etmiyen, bilakis teshil eden, tilavette hiçbir tesiri görülmeyen resim asla şayan ehemmiyet görülmemiştir."⁽⁴²⁾

Bu üç temel ölçü içerisinde en önemlisinin senet olduğunu resim olmadığını dile getiren İzmirli burada şu hususlara da değinir.

a. Resmi Osmaniye muhalif olan kıraatin namazı bozup bozmaması konusundaki ihtilaf.

b. İbn Şenbuz'un resmi mushafa muhalif olsa bile kişinin kendi kıraatinin sahih olabileceği fikri.

c. Şaz kıraatlerin caiz olup olmaması.

d. Arapçaya muvafık, senedi sahih olan kıraatin resme muhalif olsa da yine sahih olacağı, zira bunlara şaz denmesinin sebebinin resmi Mushaf-ı Osmani'ye muhalif olması fikri.

(40) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 17.

(41) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 17.

(42) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 17.

e. Memleketimizde özellikle Mısır'da okunan Hafs rivayeti ile Asım kıraati; Mağriplilerin pek çoğunun Verş rivayeti ile Nafi kıraatini; Sudanlıların ekserisinin ise Ebu Amr kıraatini okudukları,

f. Memleketimizde İstanbul ve Mısır tarikleri ile kıraat okunduğu fikri⁽⁴³⁾.

11. *Kıraatin Yazısı*: Burada İzmirli öncelikle Mushaf-ı Osmani'nin nokta ve harekeden yoksun olduğunu, vav, elif gibi bazı harflerin Kur'an'da terk edildiğini belirttikten sonra Hz. Osman'ın: "Aranızda ihtilaf vukuunda lügat-ı Kureyş üzere yazın", dediğini naklederek "tabut" kelimesinin yazımında ihtilaf edildiğini ve neticede bunun Hz. Osman'ın emri ile "tabuh" değil "tabut" şeklinde yazıldığını kaydeder⁽⁴⁴⁾.

İzmirli, Hz. -Osman zamanında yazılan şeklin aynen korunup korunamayacağı veya bu şekle uyup uyulmaması konusuna değinerek Kur'an'ın yazıldığı dönemdeki şeklin (resmin) korunması gerektiğini nakleder ve İmam Malik'in bu fikirde olduğunu belirtir. Sonra da şöyle der: "Resm-i Osmani, Mesahif-i Şerife'ye mahsustur. Şu kadar ki, Mushaf-ı İmam'a teb'an yazılan bu resme ittiba evladır, yoksa vacip değildir, Resimi, sahabe üzere yazılan Mushaf'ı okumak pek güçtür, ona mebni kaide-i hat üzere yazılması caizdir. Resm-i hat kaidesine muhalif olan rusumu mesahife itba vacip olmayınca artık Sahabe-i Kiram'ın yadigarını muhafaza için, teberrük için itba lazım olur" der ve bunun sebebinin çeşitli şekillerde izah edildiğini ifade ederek o dönemde kullanılan hîre şeklinin kelimeleri yazmada farklılık arzettiğini, sahabe içerisinde yazı yazmasını bilenlerin hem az hemde iyi yazamadıklarını, hattan ziyade ezbere çok önem verildiğini vb. hususları sıralar sonra da: "Her halde zamanımızda resmi kaidesine, resmi mutada riayet etmek halkın menfaatine daha hadimdir. Kelamın, gayr-ı Arabi ile yazılmasında bir beis görmiyenler bile vardır"⁽⁴⁵⁾ diyerek hem bu kunuyu hem de "Tarih-i Kur'an"ını tamamlar.

Değerlendirme ve Sonuç: Bu eser hakkında genel olarak şunları söyleyebiliriz.

1. Şunu belirtelim ki, İzmirli'nin bu eseri kısa olmasına rağmen güzel bir metodla kaleme alınmıştır. Konular kısa, öz ama anlaşılır bir biçimde sunulurken ele alınan meseleler silsile halinde rakamlarla verilmiştir. Fakat burada üzülererek belirtelim ki, bu bilgilerin nereden alındığı belirtilmemiştir.

(43) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 18.

(44) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 19.

(45) İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 19.

Bu konuları ele alıp anlatırken, İzmirli konularla ilgili olarak sadece birkaç yerde isim belirtir, onun dışında bu bilgileri nereden aldığını belirtmez.

2. Eserin 3. tab'ı elimizdedir ve son derece matbaa hataları bulunmaktadır. Bu hatalar bazen anlamı değiştirecek boyuta da varmaktadır. Elbetteki bu hatalar merhum İzmirli'nin değil, eseri tab eden ve ettirenlerden kaynaklanmaktadır.

3. İzmirli'nin üzerinde durduğu 'ayetlerin bir kısmının tekrar nazil olduğu' fikrine katılmak mümkün değildir. Aslında İzmirli de bu konuda daha önce yazılmış olan bilgileri aynen aktarmaktadır. Eğer bir ayetin tekrar inişi sözkonusu olsa idi onların da Kur'an'a kaydedilmesi veya bu konuda Peygamber'in bir açıklaması gerekirdi ki, onun bu konuda bir açıklaması nakledilmemekte ve hatta bununla ilgili açıklamalar çok sonraki insanlar tarafından ortaya atılmaktadır⁽⁴⁶⁾. Bununla birlikte Kur'an'da tekrarların bulunduğu ve bunların tamamının kaydedildiği bilinmektedir.

4. İzmirli sebeb-i nüzulle ilgil önemli bir noktaya parmak basmaktadır. O da sebebi nüzule dair bilgilerin tam olarak kaydedilmemiş olmasıdır. Gerçekten de sebebi nüzule dair bilgilerin tam kaydedildiğini söylemek bir tarafa, bu konudaki bilgilerin doğru olup olmadığı bile tartışma konusudur. Esbab-ı nüzulle ilgili bilgileri müstakil bir kitapta toplayan ilk şahsın el-Vahidi olduğunu biliyoruz ve bu şahıs hicri 5. yılda yaşamıştır⁽⁴⁷⁾.

5. İzmirli'nin Kur'an'ın nüzulü bölümünde naklettiği 'Kur'an'ın lafız ve manasının beraber inip inmediği konusu' tartışılan bir konudur. Ancak onun bu konuda sadece ihtilafları aktarmasını, biz, bu konuda onun bir kanaate varamadığına hamletmekteyiz. Bu hususta genel olarak üç görüş vardır

a. Vahiy, lafız ve mana olarak inmiştir.

b. Cebrail sadece manaları indirmiştir, Resulullah da bu manaları kavramış ve onları Arapça olarak ifade etmiştir.

c. Cebrail'e sadece manalar ilka edilmiştir. O da bu lafızları Arapça olarak ifade etmiştir⁽⁴⁸⁾.

Aslında bu konuda şu söylenebilir. Allah Kur'an-ı Kerim'i Arapça ola-

(46) Bkz., es-Suyuti, el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an, I, 113-115.

(47) el-Vahidi'nin bu eserinin adı Esbabu'n-Nüzul'dür.

(48) Bkz., es-Suyuti, el-İtkan, I, 139.

rak indirdiğini belirtmektedir ki⁽⁴⁹⁾, bu, Kur'an'ın lafzının da O'nun katından indirildiğinin açık bir işaretidir.

6. İzmirli, Hz. Osman zamanında istinsah edilen Kur'an'ların sayısı hakkında 4,5,7 veya 8 olabileceğini dile getirir ve yine kaynak göstermez. Ancak verilen bu sayılardan 8 nüsha olabileceği fikrini bulamadık. Bu mushafın daha ziyade 4 veya 6⁽⁵⁰⁾; bazen de 4 veya 7 nüsha olduğu şeklinde ifadelerle rastlanılmaktadır⁽⁵¹⁾. ez-Zerkeşi Hz. Osman zamanında istinsah edilen Mushafın sayısı hakkında bilgi verirken, onların dört adet olduğunu belirtir. Yedi adet olduğunu söyleyenlerin görüşlerinin doğru olmadığını da dile getirir. Doğru olanın dört olduğunu kaydeder⁽⁵²⁾. es-Suyuti ise konu ile ilgili olarak bilgi verirken: "Osman'ın beldelere gönderdiği mushafın sayısı konusunda ihtilaf edilmiştir. Meşhur olan onların beş tane olmasıdır" dedikten sonra bu mushafın 4 veya 7 olduğu hakkındaki rivayetleri de kaydeder⁽⁵³⁾.

7. Kur'an'ın Hz. Ebu Bekir zamanında cem edilmesi meselesi, Kur'an tarihleri ile Tefsir usulleri ve bazı tefsirlerin mukaddimelerinde hemen hemen aynı şekilde tekrarlanır durur. Bu mesele üzerinde kanımca biraz durmak gerekir. Aslında bu mesele Kur'an tarihinin en önemli konusudur. Şunuda belirtelim ki, burada hep aynı hata işlenmekte ve bu hata tekrar edilmektedir. Bu dönemde Kur'an'la ilgili olarak anlatılan olaydan anlaşıldığı kadarı ile sanki Kur'an Hz. Peygamber zamanında ve onun talimatı ile hiç yazılmamış veya onun bu mesele ile hiç ilgisi olmamış da onun vefatından sonra Kur'an yeniden yazılmış, derlenmiştir. Halbuki durum böyle değildir. Kur'an'ın tamamı, Hz. Peygamber zamanında yazılmıştır. Kısaca bu delillerden bazılarını zikretmek istiyorum.

(49) Kur'an'ın Arapça bir kitap olarak Hz. Peygamber'e indirildiği şu ayetlerde açıkça belirtilmektedir: "Muhakkak ki, o (Kur'an), alemlerin Rabb'inin indirmesidir. Onu, uyarıcılardan olman için, er-Ruhu'l-Emin senin kalbine, apaçık Arapça bir dille indirdi". (Bkz., eş-Şuara, 26/192-195); "Biz, sana böyle Arapça bir Kur'an vahyettik ki, Umumu'l-Kura (Mekke)'yı ve çevresinde bulunanları uyarasın..." (Bkz., eş-Şura, /42/7). Ayrıca bu konuda şu ayetlere de bakılmalıdır: Yusuf, 12/2; er-Ra'd, 13/37; en-Nahl, 16/103; Taha, 20/113; ez-Zümer, 39/28; ez-Zuhruf, 43/3.

(50) Bkz., ez-Zencani, Tarihu'l-Kur'an, 34; Muhammed Hamidullah, Kur'an-ı Kerim Tarihi, s. 49. ez-Zencani, bu nüshaların Medine, Basra, Kufe ve Şam; 6 nüsha görüşünde ise biri kendisine, değerleri Medine, Mekke, Kufe, Basra ve Şam'a olduğunu kaydeder.

(51) es-Sicistani, (İbn Ebi Davud), Kitabul-Mesahif, s. 43; Muhammed Hamidullah, Kur'an-ı Kerim Tarihi, s. 49.

(52) ez-Zerkeşi, el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an, I, 240.

(53) es-Suyuti, el-İtkan, I, 189.

a. Kur'an-ı Kerim Medine'ye hicret edilmeden önce yazılmaya başlanmıştır. Zira Furkan suresinin 5. ayetinden Kur'an'ın yazıldığı anlaşılmaktadır. Ayette bu durum şöyle ifade edilmektedir: "Dediler: "Evvelkilerin malları, onları yazdırmış, sabah akşam onlar kendisine okunuyor.

b. Hz. Peygamber'in, "Benden Kur'an'dan başka bir şey yazmayın" emri⁽⁵⁴⁾,

c. el-Berra'nın Nisa suresinin 93. ayetinin yazımı ile ilgili olarak Resulullah'ın: "Bana Zeyd'i çağır, okka, levha ve ketif veya ketif ve okka da getirsin", dediği ve sonra da devamla: "La yestevilkaidune ayetini yaz" şeklinde talimat verdiğini nakletmesi⁽⁵⁵⁾,

d. Hz. Ömer'in müslüman oluşu ile ilgili olarak anlatılan olayda, onun eniştesinin ve kızkardeşinin evlerinde Kur'an'ı yazılı bir metinden okudukları⁽⁵⁶⁾,

e. Akabe'de, Resulullah'la görüşen ve İslam Dini'ne giren Rafi' İbn Zureki'ye Hz. Peygamber'in o güne kadar inmiş ayetlerin yazılı bulunduğu bir Kur'an nüshası vermesi haberi⁽⁵⁷⁾,

f. Resulullah'ın hem Mekke ve hem de Medine'de özel katiplerinin bulunması ki bunların sayısı yaklaşık olarak kırk kadardır. Bu katiplerin Kur'an ayetlerini yazdıklarını anlatan olaylar⁽⁵⁸⁾.

g. Bazı sahabilerin Peygamber'in sağlığında onun izni ile kendilerine birer nüsha Kur'an yazmaları. Bunlar içerisinde en meşhurları Abdullah İbn Abbas, Abdullah İbn Mes'ud, Ubey İbn Ka'b'dır. Ama başka sahabiler de bulunmaktadır⁽⁵⁹⁾.

h. Hz. Peygamber'in vefatında Hz. Ebu Bekrin onun evinde Kur'an'ın yazılı belgelerini tomar halinde bulup bir iple bağlayıp adeta koruma altına alması meselesi⁽⁶⁰⁾,

(54) Muslim, Zühd 72; ed-Darimi, Mukaddime, 42; Ahmed İbn Hanbel, III, 12, 21, 39; es-Sicistani, (İbn Ebi Davud), Kitabu'l-Mesafih, s. 9.

(55) el-Buhari, Kitabu-Fezaili'l-Kur'an, 4.

(56) Bkz., İbn İshak, es-Sire, s. 161-162. Burada Habbab İbn Eret'in Taha ve Kuvviret surelerini yazılı metinlerden öğrettiği ve okuttuğu rivayeti vardır. Ayrıca bkz., Muhammed Hamidullah, Kur'an-ı Kerim Tarihi, s. 41.

(57) Bkz., es-Semhudi, Vefau'l-Vefa bi Ahbari Dari'l-Mustafa, III, 857; Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, I, 165-166 ve Kur'an-ı Kerim Tarihi, s. 43-44.

(58) Bkz., Kettani, et-Teratibu'l-İdariyye (terc. Ahmet Özel), I, 199 ve devamı

(59) Bkz., es-Sicistani, (İbn Ebi Davud), Kitabu'l-Mesafih, s. 60-83.

(60) Bkz., es-Suyuti, el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an, I, 185; Muhammed Hamidullah, Kur'an-ı Kerim Tarihi, s. 49.

1. Peygamber'e bir sure indirildiğinde katiplerden birini çağırır ve ona: "Bu ayetleri içerisinde şu şu hususların anlatıldığı surenin içerisine koy", derdi, şeklindeki haberler⁽⁶¹⁾ Kur'an'ın tamamının Hz. Peygamber zamanında, onun emri ile yazıldığı ve muhafaza edildiğini ortaya koyan delillerden bazılarıdır.

O halde Hz. Ebu Bekir zamanında yapılan iş nedir. Çeşitli malzemeler üzerine yazılmış olan Kur'an ayetlerinin iki kapak arasına alınıp bir mushaf şekline getirilmesidir. Yoksa yeniden yazdırılması değildir. Hele gerek Tevbe suresinin son iki ayeti, gerek Hz. Ömer tarafından getirildiği, şahid olmadığı için kabul edilmediği şeklindeki "recm" le ilgili mesele ve gerekse Hz. Osman zamanında yapılan istinsah işi esnasında el-Ahzab suresinin 23. ayeti ile ilgili yapılan açıklamalar hiç de inandırıcı gelmemektedir. Zira bu durumda nasıl olurda Hz. Ömer gibi adaleti ve durumu belli olan bir kişi tarafından ayet iddia edilen metin kabul görmez veya acaba alınmayan başka ayetler de var mı? Zira Müslim'in sahihinde Ebu Musa el-Eş'ari tarafından ayet olduğu belirtilen bir iki metin var ki, bunlar Kur'an'da bulunmamaktadır⁽⁶²⁾. Aslında bu tür iddiaların ve rivayetlerin doğruluk payı yoktur ve İzmirli de diğer bazı Kur'an tarihi yazarlarının düştüğü hataya düşmüştür. Hz. Osman zamanına kadar Ahzab suresinin 23. ayetinin Kur'an'a kaydedilmemesi meselesi ise başlı başına bir tezat teşkil etmektedir. Nasıl olurda şukadar bir insanın ezberinde olan, Kur'an cem edildikten sonra Mescid-i Nebevi'de hazır bulunanların huzurunda okunan ve hiçbir ekşiğinin bulunmadığı herkesce onaylanan bir mesele, üzerinden uzun yıllar geçtikten sonra farkedilebiliyor ve bir Allah'ın kulu çıkıp da bu ayetlerin yokluğunu farkedemiyor. Doğrusu bunu anlamada zorluk çekmekteyim. Gerçi bu meseleye İzmirli değinmemiştir. Ancak bu konu Kur'an tarihlerinde tartışılmaktadır⁽⁶³⁾.

8. İzmirli, Hz. Osman zamanında istinsah edilen Kur'an'larla ilgili olarak, Zeyd İbn Sabit'in başkanlığındaki bu heyetin Kur'an surelerinin tertibini de yapmış olduklarını dile getirir. Burada akla şu soru gelmektedir. Hz. Ebu Bekir zamanında cem edilen Mushaf'ın tertibinin nasıl olduğudur. Ama bu konuda herhangi bir bilgiye rastlanılamamaktadır. Ancak İmam Malik'in

(61) Bkz., ez-Zerkeşi, el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'an, I, 234.

(62) Bkz., Müslim, es-Sarih, Zekat 39. Ayrıca bkz., Sevkanî, Fethu'l-Kadir, I, 140; Alûsi, Ruhul-Maanî, I, 553.

(63) Bkz., Muhammed Hamidullah, Kur'an-ı Kerim Tarihi, s. 47; ez-Zencani, Tarihu'l-Kur'an, s. 44;

Kur'an'ın surelerinin tertibinin de Hz. Peygamber zamanında yapıldığı görüşünde olduğu belirtilir⁽⁶⁴⁾. Aslında bu konu ihtilafıdır. Ayetlerin tertibinin tefiki, surelerin tertibinin ise sahâbenin içtihadı ile olduğu fikri yaygındır⁽⁶⁵⁾.

9. Şahıslara ait mushaflarda tertip farklılığının bulunması meselesinde bir iki noktayı belirtmek istiyoruz.. Aslında bu çok önem arzetmemektedir. Çünkü bu şahısların farklı okuyuşları dile getirilmektedir. İzmirli buna "Kıraatlerinde de ihtilaf vardı" ifadesiyle dikkat çekmektedir. Bu farklı kıraatlerin ve farklı tertiplerin temel nedeni bu sahâbilerin kendileri için yazdıkları Kur'an'ların eksikliğinden kaynaklanmaktaydı. Zira bu şahısların daima Peygamberin yanında bulunamadıklarını bunun aksine Zeyd İbni Sabit'in ise daima Peygamber'in yanında bulunduğunu biliyoruz. Dolayısıyla bu şahısların onun yanında bulunmadıkları zaman Kur'an ayet veya ayetleri hatta sureleri nazil olmuş olabilir⁽⁶⁶⁾.

10. İzmirli'nin İmam Mushaf'ı ile ilgili olarak verdiği bilgiler önemlidir. Bunun Medine'de bırakılan nüsha olabileceği veya Hz. Osman'a ayrıca bir nüshanın yazılması ve ona "İmam" denmesi meselesidir ve bu nüshanın ilk istinsah edilen nüsha olmasıdır. Bunun şu önemi vardır. İlk yazılan bir metin daima daha dikkatli yazılır ki, İzmirli'nin bu açıklaması bundan dolayı önem arzetmektedir. Zira ilk yazılımda dikkatli davranılıp davranılmadığı fikri akla gelebilir. Yalnız unutmamak gerekir ki, Hz. Osman döneminde yapılan iş sadece mevcut resmi nüshadan herhangi bir değişiklik yapılmadan olduğu gibi yazıldığıdır. İzmirli'nin önemle belirttiği noktalardan biri de İmam Mushaf'ından sonra diğer mushaflardan tashihi mümkün olabilenlerin tashih edildiği ve olmayanların ise yakılıp ortadan kaldırıldığının ifade edilmesidir.

11. Huruf-u seb'a konusunda da İzmirli bilinen şeyleri tekrar etmektedir. Aslında bu konuda çok değişik yazılar yazılmış ve halen de yazılmaktadır ama, bu konu üzerinde fazlaca durmanın pek yararlı olduğuna da şahsen inanmış değilim. Bu konuda İbnu'l-Cezeri'nin şu sözü oldukça anlamlıdır: "Otuz yıldan fazla bu hadisi mütalaa ettim. Bana hep karışık gelmiştir Bunun için hadisi düşünüyor ve derin bilgi sahibi olmak istiyordum. Nihayet birgün Allah bana doğruyu ihsan etti ve ben de bundan dolayı şaz,

(64) Bkz., Muhammed Hamidullah, Kur'an-ı Kerim Tarihi, s. 50.

(65) Bkz., es-Suyuti, el-İtkan, I, 189 ve devamı; Muhammed Hamidullah, Kur'an-ı Kerim Tarihi, s. 50.

(66) Konu ile ilgili olarak bkz., Muhammed Hamidullah, Kur'an-ı Kerim Tarihi, s. 43; ez-Zencani, Tarihu'l-Kur'an, s. 47-57.

zayıf ve münker kıraatleri araştırdım. Bir de ne göreyim bu konudaki ihtilaflar yedi noktaya racidir ve bunun dışına çıkmaz"⁽⁶⁷⁾.

Bu hadisi kabul etmeyip böyle bir şeyin uydurma olduğunu dile getirenler de bulunmaktadır⁽⁶⁸⁾. Kanaatimce bu konu olsa olsa İzmirli'nin de kaydettiği gibi, ilk dönemde bir kolaylık sağlamak içindir, daha sonraki dönemler için böyle bir şey sözkonusu değildir.

12. İzmirli'nin aksi görüşlerini belirttiği yerler nadirdir. Bunlardan biri İmam Malik'in Kur'an'ın Hz. Peygamber dönemindeki yazı şeklinin korunmasıdır. Diğer Muhtelif kıraatleri ele aldığı yerededir. Burada İbn Şenbuz veya Şunbuz isminde bir raviden bahseder ki, bu zat daha ziyade şaz kıraatleri okumada ve yaymada şöhet bulmuştur⁽⁶⁹⁾. Bir başka yerde Hariciler'den olan Meymunilerin Yusuf suresini muhteviyatından dolayı inkar ettiklerini beyan etmesidir ve bunu da: "Zaten bu kol, hadd-i İslam'ı geçenlerden, müslüman değil, müslümanlığa intisab davasında bulunan gürhür" şeklinde açıklamaktadır⁽⁷⁰⁾.

Netice olarak diyebiliriz ki, her ne kadar bazı konuları tenkitsiz alınmış olsa bile, bu eser, başta da kaydettiğimiz gibi hacmi küçük fakat içeriği faydalı bilgileri ihtiva etmektedir. Ancak bu eserin hatasız olarak yeniden neşredilmesi gerekmektedir.

(67) İbnu'l-Cezeri, en-Neşr I, 26.

(68) Bkz., Salih Akdemir, "Kur'an'ın Toplanması ve Tarihsel Değeri", 1.Kur'an Sempozyumu, Tebliğler-Müzakereler, 1-3 Nisan, s.28-29.

(69) İbn Şenbuz, kıraat imamlarından Kunbul'un meşhur iki talebesinden biridir. Kunbul'un diğer talebesi ise Kitabı's-Seb'a sahibi İbn Mücahid'dir. İbn Şenbuz, Hz. Osman devrinde istinsah edilen ve imam mushafı olarak isimlendirilen Kur'an'a uymayan bazı kıraatlerin okunmasında bir sakınca görmediği ve hatta mihrapta bu kıraatleri okuduğu kaydedilir. Daha sonra devrin veziri Ebu Ali b. Mukle'nin de hazır bulunduğu kurra ve fukahadan oluşan bir mecliste onun, sorguya çekildiği, tevbe etmesi istendiği ve onun da bunu kabul edip tevbe ettiği rivayet edilirken, bu durumun bir tutanakla tesbit edildiği ve burada bulunanlar tarafından imzalandığı ve İbn Şenbuz'un Basra veya Medayin'e sürüldüğü nakledilmektedir (Bkz., ez-Zehebî, Marifetu'l-Kurra, I, 221-225; İbnu'l-Cezeri, Gayetu'n-Nihaye, II, 52-56; Rahim Tuğral, Büyük Kıraat Otoritesi ve İlk Kıraat-ı Seb'a Yazan Ebu Bekr b. Mücahid, Diyanet Dergisi, c. XXIII, sayı 1, s. 8-9.)

(70) Bkz., İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 16.